

Наталія Автономова,
мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СУЧАСНІ ЕЛЕКТРОННІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗМІН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕК

У статті досліджується вплив сучасних електронних технологій на реалізацію інформаційної функції бібліотек. Розглядаються електронні технології, що знайшли застосування в інформаційній діяльності бібліотек. Конкретизується їх вплив на основні види інформаційної роботи. Аналізуються еволюційні зміни інформаційної функції бібліотек.

Ключові слова: інформаційна функція бібліотек, електронні технології, інформаційна діяльність, інтернет-технології.

Пріоритетність у реалізації будь-якої функції бібліотек обумовлюється соціокультурними, економічними, політичними та технологічними перетвореннями, що супроводжують процес розвитку суспільства, оскільки бібліотека як соціальний інститут реагує на зовнішні впливи зміною форм та методів своєї діяльності. На сьогодні в умовах становлення інформаційного суспільства пріоритетності набуває інформаційна функція бібліотек (ІФБ), яка розглядається сучасними науковцями крізь призму інформаційних уявлень щодо суті суспільних явищ й інформаційної діяльності бібліотеки. Як справедливо зазначає Р. С. Мотульський, «перегляд відношення до інформаційної функції бібліотек пов'язаний з пошуком місця й ролі бібліотек в інформаційній сфері, перспективами інтеграції бібліотек з іншими інформаційними установами в інформаційну інфраструктуру суспільства, переходом від стриманої конфронтації між бібліотечним співтовариством та інформаційною сферою у визнанні важливості інформатизації бібліотек, творчому осмисленню досвіду зарубіжних колег, яке б могло допомогти підготуватися до переходу в інформаційне суспільство з найменшими економічними затратами» [4, с. 92].

Така тенденція ставить перед бібліотекою завдання переосмислити й якісно змінити свою діяльність, функціонування якої пов'язане зі збиранням, зберіганням та наданням доступу до інформації, накопиченої людством. Оскільки сьогодні бібліотеки покликані не тільки збирати

та зберігати інформацію, а й опрацьовувати та поширювати її, беручи активну участь в інформаційному обміні і формуванні інформаційного простору регіонів та країни в цілому. Процеси інформатизації, технологічний прогрес у галузі комунікацій кардинально змінюють основні функції та принципи діяльності як наукових бібліотек, так й бібліотек усіх інших типів та видів, що змушує не тільки переглянути традиційний набір послуг бібліотечних установ, але й дослідити зміни, що сталися у функціональній діяльності бібліотек, зокрема інформаційній, під впливом технологічного прогресу. У зв'язку з цим, метою даного дослідження є якісні перетворення ІФБ, що відбуваються під впливом використання в бібліотечній роботі електронних технологій.

Реалізація ІФБ тривалий час пов'язувалася науковцями з процесами, спрямованими на розкриття фондів бібліотек. Вважалося, що бібліотеки займаються переважно бібліографічним інформуванням про склад своїх фондів, створюючи довідковий апарат та укладаючи бібліографічні покажчики. Однак сьогодні ІФБ – не лише створення джерел бібліографічної інформації та довідково-бібліографічне обслуговування. Інформаційна функція сучасної бібліотеки «полягає в задоволенні інформаційних потреб користувачів шляхом їх орієнтування в документальних інформаційних потоках за допомогою різних видів інформаційно-аналітичної діяльності, суттю якої є інтелектуальна обробка інформації» [9].

В основі реалізації ІФБ лежить інформаційна діяльність, яка сьогодні не зводиться лише до інформаційного обслуговування, інформаційно-бібліографічного обслуговування, довідково-бібліографічної діяльності, а представлена більш широким рядом – формування електронного бібліотечно-інформаційного фонду, аналітико-синтетична переробка інформації, формування довідково-пошукового апарату, бібліотечне інформаційне обслуговування, бібліотечний менеджмент тощо.

Зміни, що відбуваються в інформаційній діяльності бібліотек під впливом електронних технологій, знаходять своє відображення в теоретичних дослідженнях. Так, зокрема, особливості організації інформаційного обслуговування читачів бібліотеки в новому інформаційному середовищі простежено в працях [6]; удосконаленню питань інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек та створенню електронних бібліотек нового типу присвячено роботи [5]. Дослідженню інформаційних продуктів бібліотек та вдосконаленню інформаційного забезпечення наукових досліджень присвячено роботи [8]. Питання взаємодії бібліотечного працівника й користувача в сучасних інформаційних умовах досліджували [1, 3, 7] та інші науковці.

Оскільки реалізація ІФБ прямо пов'язана з проведенням бібліотеками інформаційної роботи, то однією з причин її сьогоdnішніх еволюційних змін стала гостра необхідність в якісних та зручних традиційних бібліотечних послугах в електронному середовищі (електронний каталог, електронна бібліотека, сайт, консультації в онлайні тощо), що потребувало активного залучення в бібліотечну практику сучасних електронних технологій та Інтернету, які, у свою чергу, сприяли, по-перше, виникненню нових видів інформаційної роботи (кабінети правової та ділової інформації з наданням різних фактографічних даних, інформаційно-аналітичні бібліотечні служби, результатом діяльності яких є надання як фактографічної, так і концептографічної інформації, створення інформаційно-аналітичних продуктів тощо) та, по-друге, змінам у сервісному обслуговуванні користувачів (електронні каталоги, бази даних, бібліотечні сайти, інформаційні масиви на оптичних дисках, замовлення і отримання документів в онлайн-режимі, веб-сайти, електронні бібліотеки, МБА онлайн-пошук та замовлення літератури, отримання необхідних публікацій в електронному вигляді, надання доступу до інформаційних ресурсів інших установ тощо).

Можна сказати, що з впровадженням сучасних електронних технологій у роботу бібліотек ІФБ починає еволюціонувати на двох взаємопов'язаних рівнях: як частина розумової праці, що містить операції з аналізу, переробки, згорання, перетворення інформації зі збереженням її семантики, та інформаційне обслуговування (сервіс), яке є галуззю професійної діяльності, основні складові якого – процеси збирання інформації, систематизації, зберігання, організація доступу до неї. За цих обставин важливим видається використання для активної реалізації інформаційної функції бібліотекою оптимальних електронних технологій з відповідним програмним забезпеченням.

Комп'ютеризація бібліотек та отримання ними доступу до Інтернету, а також трансформація традиційних документів у цифрову форму створили умови для виникнення електронного бібліотечного інформування, що технологічно реалізується через веб-сайти бібліотек, електронні каталоги, електронну бібліотеку, електронні видання, електронні бази даних, довідково-пошуковий апарат та ін. Розглянемо ці засоби електронного бібліотечного інформування більш детально, конкретизуючи, для вирішення яких завдань може бути використана та чи інша технологія в рамках активної реалізації ІФБ.

Бібліотечний веб-сайт є основною формою надання структурованої, систематизованої інформації у всесвітній мережі і становить сукупність веб-сторінок з повторюваним дизайном, які поєднані за змістом

та навігаційно й фізично розміщуються на одному сервері. Як правило, веб-сайт є інтегрованою частиною сервера, каталогом на серверному комп'ютері. Інформативність бібліотечних сайтів досягається шляхом розміщення матеріалів, що становлять найбільший інтерес для дистанційних користувачів, якими потенційно стають всі користувачі Інтернету. Такими матеріалами можуть бути: електронний каталог та реферативні бази даних бібліотеки, бюлетені нових надходжень, відомості про склад фондів та розклад роботи бібліотеки, календар поточних та запланованих подій тощо. Крім «внутрішньої» інформації про бібліотеку та її ресурси досить цінним з точки зору інформативності є надання переліку посилань на інформаційно багаті джерела інших серверів. Наявність колекцій таких посилань може бути досить корисною для користувачів, що шукають у мережі систематизоване та авторитетне знання.

Крім того, сьогодні веб-сайти активно використовуються бібліотеками як платформа для впровадження сучасних електронних інтернет-технологій, розвиваючи тим самим нові види інформаційних послуг для користувачів. Перелік, призначення та використання сучасних електронних інтернет-технологій, що можуть бути використані саме для реалізації бібліотекою ІФБ, представлено в табл. 1.

Перспективність інформативності бібліотечних сайтів у майбутньому може підвищуватися за рахунок таких компонентів як «профіль» користувачів, що формується на основі відомостей про інформаційні потреби користувачів. Заходячи на сайт бібліотеки, користувач, таким чином, зможе отримувати інформацію, що відповідатиме його інформаційним потребам. На персональному робочому столі на бібліотечному сервері користувачі зможуть зберігати свої закладки на інтернет-ресурси, копії документів, отримувати автоматично генеровані огляди з заданої проблематики тощо. Отже, веб-сайти, розширюючи інформаційні послуги бібліотеки, виводять на новий рівень інформаційну й комунікаційну культуру користувачів, що в цілому приводить до підвищення статусу бібліотеки, а також сприяє якісним змінам ІФБ.

З точки зору бібліотечної інформаційної діяльності, електронні бібліотеки є найбільш цінним складником всього сукупного інформаційного контенту бібліотек. Більшість дослідників сходяться на думці, що електронна бібліотека – впорядкована колекція різноманітних електронних документів, що наділенні засобами навігації й пошуку. Колекції, як правило, містять бібліографічну, реферативну чи повнотекстову оцифровану інформацію, електронну форму замовлення на пошук та відправлення (за допомогою електронної пошти) знайденої

Таблиця 1

Сфера застосування	Назва	Призначення	Використання в рамках реалізації ІФБ
Інформаційне обслуговування (сервіс)	Блог	Активне веб-спілкування	Поширення бібліотечних новин Спосіб відповіді на питання Створення тематичних добірок інтернет-ресурсів Залучення пошукових систем
	Форум	Інтерактивне спілкування	Консультавання
	Хелпдеск	Надання інформації користувачам	Організації системи «питання – відповідь» Формування на базі набраного матеріалу в напівавтоматичному режимі бази знань
	Соціальні закладки / теги	Огляд та систематизація інтернет-документів (електронні книги, журнали тощо)	Створення списків мережних ресурсів Підготовка бібліотечних інформаційних видань Створення північника інтернет-ресурсами бібліотеки
	Гостьова книга	Ряд запитань, що послідовно надходять від користувачів, та відповіді на них	Основа для організації віртуальної довідки
	Вікі	Багаторазове делегування текстів Коллективне авторство	Організація загальнодоступного архіву виконаних довідок

інформації, іноді посилання на інші повнотекстові інформаційні інтернет-ресурси чи видавництва. Електронні бібліотеки розвиваються як мережеві інформаційні системи, що накопичують і структурують інформаційні масиви. Інструментальні засоби цих систем забезпечують мережеве використання електронних інформаційних ресурсів і реалізацію комплексу різноманітних мережевих інформаційних послуг.

Взявши за основу схему, запропоновану І. Юдіною [10], виокремимо основні види традиційної інформаційної діяльності, конкретизувавши зміни, що сталися в них внаслідок застосування електронних технологій. Отже, І. Юдіна як традиційну інформаційну діяльність визначає: ведення каталогів, довідково-бібліографічне обслуговування, складання бібліографічних посібників, інформаційне забезпечення, проведення масових інформаційних заходів, підвищення інформаційної культури користувачів.

Зміни, що відбулися внаслідок застосування новітніх електронних інтернет-технологій у таких видах інформаційної діяльності, як проведення масових інформаційних заходів та підвищення інформаційної культури користувача, є очевидними і не потребують детального розгляду в рамках даного дослідження. Цим змінам сприяло використання бібліотекою блогів/відеоблогів, мультимедійних технологій (Flicker, YouTube), підкастів (Podcast), соціальних мереж (Facebook, Moikrag, MySpace), RRS-передплати, Twitter – для проведення масових інформаційних заходів; Wiki, Flicker, YouTube, Podcast, соціальних закладок, тегів (Taggs, Folksonomie), форумів – для підвищення інформаційної культури користувача.

Найбільш відчутний вплив електронні інформаційні технології та Інтернет здійснили на довідково-бібліографічне обслуговування, насамперед довідково-бібліографічний апарат (ДБА). Це проявилось, по-перше, у значному збільшенні обсягу ДБА за рахунок представлених в Інтернеті довідкових та енциклопедичних видань, електронних каталогів інших бібліотек, бібліографічних баз даних та інших джерел довідкової інформації. Простота в роботі з електронними джерелами інформації, їх масштабне представлення в Інтернеті забезпечили високу якість виконання більшості запитів користувачів з меншими трудозатратами. Крім того, при виконанні запитів користувачів електронні технології дали змогу застосовувати аудіо- та відеофрагменти, інтерактивні таблиці, мультимедійні додатки як доповнення до традиційної текстової інформації, підвищуючи цим якість бібліографічного обслуговування.

Електронні технології змінили й методику виконання бібліографічних запитів. Так, стандартним вже на сьогодні стає розміщення особливо

складних запитів на відповідних інтернет-форумах, списках розсилки та через опитування експертів за допомогою електронної пошти. Використання пошукових систем створює можливість для отримання відомостей з постійно оновлюваних ресурсів Інтернету і стає основою для дистанційного бібліографічного інформування. Також за допомогою відповідних електронних технологій можна оперативної відшукувати в електронних каталогах та базах даних необхідну користувачу інформацію.

Дедалі активніше застосування в бібліографічному обслуговуванні отримують віртуальні довідкові служби, що стають невіддільним елементом сайтів багатьох бібліотек. Необхідно зазначити, що найбільшого поширення отримують такі види інформаційного обслуговування, як форум і віртуальна довідка. За допомогою форуму здійснюється інтерактивна допомога бібліографа в режимі реального часу. Бібліограф та користувач не тільки можуть спілкуватися через форум, а разом звертатися до різних цифрових матеріалів (пошукових систем, цифрових бібліотек та баз даних). Віртуальна довідка у свою чергу реалізується через заповнення спеціальної форми користувачем з наданням відповіді на поставлені в ній питання через електронну пошту.

Значні зміни вносять електронні технології й в процеси комплектування бібліотек. Доступ до електронних версій документів дає змогу бібліотекам якісно комплектувати, оброблювати та систематизувати інформацію, змінюючи склад та структуру фондів бібліотек. При цьому інформованість користувачів тільки зростає, оскільки електронні технології дають змогу для дистанційного доступу користувачів до фондів бібліотек через веб-сайт.

Застосування електронних технологій корінним чином змінює процес каталогізації бібліотек, що проявляється у створенні системи корпоративної каталогізації бібліотек (зведеного каталогу). Цей процес базується на використанні мережевих технологій. Його суть полягає в тому, що обробка видань здійснюється спеціально уповноваженими бібліотеками. Така бібліотека, отримавши перший екземпляр видання, виконує його повну обробку і завантажує відомості про видання в спеціальну базу даних. Всі інші бібліотеки використовують зазначену базу даних у своїй діяльності. Участь бібліотек у створенні зведеного каталогу визначається повноваженнями бібліотек-учасниць. Так, бібліотеки з «обмеженими повноваженнями» мають право користуватися готовими записами і проставляти власні сігли. Бібліотеки-«повні учасниці» мають право самостійної каталогізації, створювані ними записи вносяться в базу даних і стають доступними іншим учасникам. Ті бібліотеки, які не входять до жодного корпоративного проекту, можуть

користуватися електронними каталогами найбільш авторитетних бібліотек для вирішення найбільш суперечливих питань каталогізації й систематизації [2].

Результатом дослідження, спрямованого на вивчення еволюційних змін ІФБ, став висновок про те, що інформаційна функція бібліотеки – це функція, призначення якої полягає в задоволенні документальних й інформаційних потреб користувачів, орієнтації в документально-інформаційних потоках через різні види інформаційно-аналітичної діяльності, суттю якої є інтелектуальна обробка інформації. Змістовні характеристики інформаційної функції бібліотеки є прямим відображенням соціокультурних процесів, які відбуваються в суспільстві. На сучасному етапі основними видами інформаційної діяльності бібліотек є: створення електронних каталогів, підготовка інформаційно-аналітичних видань; довідково-інформаційне обслуговування; інформаційне забезпечення; проведення інформаційно-масових заходів; підвищення інформаційної культури користувачів.

З розвитком технологій і ресурсної бази змінюється зміст видів інформаційної діяльності бібліотек. Системне впровадження і використання новітніх технологій для реалізації основних видів інформаційної діяльності і повинно скласти найближчу перспективу розвитку ІФБ, що в майбутньому допоможе бібліотекам вижити в конкурентному середовищі й розвиватися як соціальний інститут.

Список використаних джерел

1. *Акилина М.* Философия современной библиотеки / М. Акилина // Библиотековедение. – 1996. – № 4/5. – С. 94.
2. Интернет в профессиональной информационной деятельности: Каталогизация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://textbook.vadimstepanov.ru/index.html>. – Загл. с экрана.
3. *Костенко Л.* Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Костенко, М. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 33–38.
4. *Мотульский Р. С.* Общее библиотековедение / Р. С. Мотульский: учеб. пособие для вузов. – М. : ЛИБЕРИЯ, 2004. – 224 с.
5. *Немошкаленко В.* Нові інформаційні технології та нові форми взаємодії бібліотек / В. Немошкаленко // Бібл. вісн. – 1999. – № 5. – С. 6–9.
6. *Свобода А.* Особливості організації інформаційного обслуговування читачів універсальної наукової бібліотеки в новому інформаційному середовищі / А. Свобода // Бібл. вісн. – 2003. – № 4. – С. 2–7.
7. *Сорока М.* Електронні інформаційні ресурси і соціальна значущість бібліотек майбутнього суспільства: підсумки міжнародної конференції

«Крим – 2002» / Л. Костенко, М. Сорока, А. Чекмарьев // Бібл. вісн. – 2002. – № 4. – С. 47–53.

8. *Столяров Ю. Н.* О сущности библиотеки / Ю. Н. Столяров // Библиотекосведение. – 1994. – № 5. – С. 3–5

9. *Юдина И. Г.* Информационная функция библиотеки в теории и практике библиотечного дела : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. Г. Юдина ; ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2010. – 22 с.

10. *Юдина И. Г.* Использование новейших технологий для реализации информационной функции библиотек / И. Г. Юдина, О. Л. Лаврик // Библиосфера. – 2010. – № 1. – С. 35–41.